

ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ В УКРАЇНІ: ВИМОГИ СЬОГОДЕННЯ

STATE FINANCIAL CONTROL IN UKRAINE: REQUIREMENTS FOR PRESENTATION

Пустовіт Ю.Ю.,

кандидат юридичних наук,

*доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
Київського національного торговельно-економічного університету*

Стаття присвячена висвітленню сутності ключових і похідних понять державного фінансового контролю, досліджено принципи державного управління та організаційні принципи державного фінансового контролю як вектори реформування державного фінансового контролю в Україні. У статті обґрунтовано той факт, що чітко визначені і нормативно закріплені організаційні принципи державного фінансового контролю дадуть змогу підвищити якість державного фінансового контролю, яке є одним з актуальних завдань для побудови дієвої системи державного фінансового контролю в Україні. Особливу увагу у статті приділено тому факту, що в нормативно-правових актах, а саме: в Законі України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» закріплено тільки поняття «орган державного фінансового контролю в Україні» та головні завдання органу державного фінансового контролю, функції органу державного фінансового контролю, що дає змогу науковцям використовувати різні підходи до зазначених вище визначень. Придільено увагу аспектам ефективності роботи органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, яка в державі значною мірою залежить від здійснення контролю за виконанням законів, рішень, розпоряджень, належної організації їх виконання. Своєю чергою, у статті зроблено акценти на необхідності здійснення системного і всеосяжного контролю, який сприятиме забезпеченню наукової обґрунтованості рішень, розпоряджень та інших нормативних документів, своєчасної їх реалізації. Він є необхідною умовою виявлення та усунення недоліків у діяльності об'єктів управління та причин, що їх породжують. Контроль дисциплінує працівників апарату управління, дає змогу об'єктивно оцінювати рівень їхньої компетентності і відповідності, сприяє поширенню позитивної практики роботи. Також у статті йдеться про Міжнародну організацію вищих органів фінансового контролю (INTOSAI), одним із завдань якої (при створенні) було виробити загальні принципи фінансового контролю, рекомендовані для застосування у практичній діяльності відповідних органів, і закріпити їх у національних законодавствах країн, що входять до цієї організації. Створення в Європі компетентної організації відкривало для всіх країн широкі можливості у сфері вдосконалення фінансово-бюджетного контролю. Виконання зазначених принципів Україною є можливим, перш за все, на основі забезпечення високої якості контрольно-ревізійної діяльності кожного контролюючого органу, яка впливає на підвищення відповідальності й ефективності діяльності державних органів і установ, що перевіряються. Автор наголошує на необхідності прийняття єдиного нормативно-правового акта, в якому будуть законодавчо закріплені принципи, форми і методи контрольно-ревізійної діяльності, перелік суб'єктів державного фінансового контролю, їх функції, завдання, розмежування повноважень і відповідальності між ними.

Ключові слова: контроль, фінансовий контроль, державний фінансовий контроль, принципи державного фінансового контролю, принципи державного управління, організаційні принципи державного фінансового контролю.

The article is devoted to the clarification of the essence of key and derivative concepts of state financial control, the principles of public administration and the organizational principles of state financial control as the vectors of reforming the state financial control in Ukraine. The article substantiates the fact that clearly defined and regulated organizational principles of state financial control will enable to improve the quality of state financial control, which is one of the urgent tasks for the construction of an effective system of state financial control in Ukraine. Particular attention is paid to the fact that in the normative legal acts, namely: in the Law of Ukraine "On the Basic Principles of the Implementation of the State Financial Control in Ukraine", only the notion "state financial control body in Ukraine" and the main tasks of the state financial control body, functions of the state financial control body, which enables scientists to use different approaches to the above definitions. The attention was paid to the aspects of the efficiency of the work of executive authorities and local self-government, which in the state largely depends on the implementation of control over the implementation of laws, decisions and orders, and the proper organization of their implementation. In turn, the article emphasizes the need for systematic and comprehensive control, which will help to ensure scientific validity of decisions, regulations and other normative documents, their timely implementation. It is a prerequisite for identifying and eliminating shortcomings in the activities of the objects of management and the causes that give rise to them. Control disciplines employees of the management apparatus, gives an opportunity to objectively assess the level of their competence and compliance, promotes the spread of positive practice. Also, the article deals with the International Organization of Supreme Audit Institutions (INTOSAI), one of its tasks (when created) was to develop the general principles of financial control recommended for use in the practice of the relevant authorities and to consolidate them in the national legislation of the countries that will to this organization. The creation of a competent organization in Europe opened up opportunities for all countries in the field of improving fiscal control.

The fulfillment of this task is possible, first of all, on the basis of ensuring the high quality of the control and audit activity of each supervisory body, which influences the increase of the responsibility and efficiency of the activity of the state bodies and institutions under review. The author stresses the necessity of adopting a single legal act, in which the principles, forms and methods of control activity, the list of subjects of state financial control, their functions, tasks, division of powers and responsibility between them will be legally fixed.

Key words: Control, financial control, state financial control, principles of state financial control, principles of public administration, organizational principles of state financial control.

Державний фінансовий контроль посідає ключове місце в реалізації фінансово-бюджетної політики держави, а також забезпеченні її фінансової стабільності. Зазначений вид контролю являє собою систему здійснення контрольних заходів, організації внутрішнього аудиту, інспектування з метою забезпечення оптимального управління бюджетними ресурсами та державним майном на основі загальних та спеціальних принципів. У провідних країнах світу державний фінансовий контроль є пріоритетною сферою розвитку фінансово-бюджетних відносин. Від ефективності існування цього інструменту значною мірою залежить стан фінансової системи держави.

Нині в Україні надзвичайно гостро стоять проблеми нормативно-правового, організаційно-технічного регулювання організації і діяльності органів державного фінансового контролю, які у своїй сукупності призводять до зниження ефективності та об'єктивності проведення державного фінансового контролю, нераціонального управління державним майном і використання бюджетних ресурсів. Однією з нагальних проблем є неповною мірою сформована ієрархічно побудована законодавча база, яка регламентує здійснення державного фінансового контролю. Вона являє собою набір різнорівневих правоустановлень, що не складаються в організовану систему. В державі є велика кількість нормативно-правових актів, якими регламентується контрольна функція органів виконавчої влади. Однак ці норми нерідко не тільки не роз'яснюють і не полегшують взаємини між контролюючими органами різних гілок влади, органами та об'єктами контролю, вони часто вносять елементи дезорганізації або не охоплюють цілі галузі економічної діяльності, залишаючи їх взагалі поза будь-яким контролем із боку влади. Перш за все, це проявляється в неузгодженості нормативно-правових актів, нечіткості формулювань, відсутності конкретних механізмів взаємодії. Очевидно, що мають бути впорядковані і систематизовані вже наявні нормативні документи в галузі державного фінансового контролю України.

Процеси, що відбуваються у сфері державного фінансового контролю, різні за своєю природою і неоднозначно, а часом суперечливо, впливають на формування його системи. Основна особливість таких процесів останніх років полягає в тому, що вони мають переважно не самостійний, а похідний характер, зумовлені не стільки природою контролю як функції управління суспільними фінансами і стратегією його посилення, скільки потребами перетворень, здійснюваних у контрольованих сферах [1].

У розбудові системи державного фінансового контролю важливе місце належить її різноплановому й адекватному забезпеченню. З огляду на це, треба розглядати наукове, нормативно-правове, організаційно-методичне, інформаційно-аналітичне, кадрове, фінансове й матеріально-технологічне забезпечення, кожне з яких, по суті, є певним ресурсом, який уможливорює здійснення контрольної діяльності [2].

Все це вказує на необхідність пошуку шляхів удосконалення державного фінансового контролю, вра-

ховуючи як особливості національної економіки, так і позитивний зарубіжний досвід у цій сфері фінансових відносин.

Посилення контролю на практиці не завжди приводить до зростання ефективності фінансово бюджетних рішень та збільшення обсягів повернення коштів від неефективних управлінських рішень. Пошук точки оптимальності у співвідношенні «здійснення контролю – збільшення ефективності» нині є одним з основних завдань реформування системи державного фінансового контролю як в Україні, так і за кордоном.

Питанням формування та функціонування системи державного фінансового контролю в Україні з усіма її проблемами та недоліками приділяло увагу багато провідних науковців. Серед досліджень вітчизняних учених, в яких висвітлено проблеми державного фінансового контролю, заслуговують на увагу праці О. Барановського, М. Білухи, Ф. Бутинця, О. Василика, І. Ващенко, І. Дрозд, В. Мамишева, В. Мельничука, Н. Рубан, Л. Савченко, В. Симоненка, І. Стефанюка, В. Шевчука та ін. Однак варто зазначити, що у своїх публікаціях ці науковці здебільшого розглядають окремі практичні аспекти організації і функціонування державного фінансового контролю.

Результати аналізу наукових праць та нормативно-правових документів засвідчили, що на сучасному етапі розвитку державності України не сформульовано концептуальних засад побудови єдиної системи державного фінансового контролю, відсутня необхідна аргументація для прийняття обґрунтованих державних рішень у формі законів, сучасних концепцій і стратегій у діяльності контролюючих органів.

Вирішенню цих проблем сприятимуть розробка концептуальних засад формування та функціонування єдиної системи державного фінансового контролю, її організаційної структури, механізму координації діяльності контролюючих органів, системи управління якістю державного фінансового контролю.

Саме тому метою статті є необхідність визначення та обґрунтування найбільш доречних шляхів удосконалення системи державного фінансового контролю в Україні, з огляду на теперішній стан реалізації фінансово-бюджетних відносин на державному і місцевому рівнях.

Почнемо наше дослідження з ключових понять державного фінансового контролю, що нам дасть змогу визначити напрями розробки концептуальних реформаційних засад формування та функціонування єдиної системи державного фінансового контролю, її організаційної структури, механізму координації діяльності контролюючих органів, системи управління якістю державного фінансового контролю.

«Контроль» у широкому розумінні – це процес, який має забезпечити відповідність функціонування об'єкта управління прийнятим управлінським рішенням і спрямований на успішне досягнення поставленої мети [3, с. 5].

Отже, сутність контролю полягає у здійсненні цілеспрямованого впливу на об'єкти управління, який передбачає систематичний нагляд, спостереження за їхньою діяльністю для виявлення відхилень

від встановлених норм, правил, вимог чи завдань у процесі їх виконання.

Розглянувши визначення контролю та його суті, перейдемо до визначення фінансового контролю, оскільки фінансовий контроль є невід'ємною частиною фінансової діяльності держав.

«Фінансовий контроль» – комплексна і цілеспрямована фінансово-правова діяльність органів фінансового контролю або їхніх підрозділів чи представників, а також осіб уповноважених здійснювати контроль, що базується на положеннях актів чинного законодавства [3, с. 6].

«Державний фінансовий контроль» – комплекс цілеспрямованих заходів органів, їхніх підрозділів чи службових осіб, які здійснюють державний фінансовий контроль у межах повноважень, встановлених законодавством України, з метою упередження, виявлення та припинення фінансових правопорушень на підконтрольному об'єкті щодо його фінансово-господарської діяльності, а також забезпечення законності, фінансової дисципліни та ефективності формування і витрачання коштів, у тому числі бюджетних, та інших активів у процесі володіння, розпорядження, використання і відчуження державного майна, відшкодування збитків та встановлення міри відповідальності у разі порушення фінансового, у тому числі бюджетного, законодавства [4, с. 34].

«Державний внутрішній фінансовий контроль» – це система здійснення внутрішнього контролю, проведення внутрішнього аудиту, інспектування, провадження діяльності з їх гармонізації з метою забезпечення якісного управління ресурсами держави на основі принципів законності, економічності, ефективності, результативності та прозорості.

Внутрішній фінансовий контроль організований із дотриманням основного принципу, а саме: чіткого розмежування внутрішнього контролю і внутрішнього аудиту. Внутрішній аудит визначає, яким чином здійснюється внутрішній контроль, включаючи способи попереднього контролю [5, с. 54].

Отже, розглянувши чотири основні визначення, які максимально описують суть фінансового контролю, можна дійти висновку, що під час здійснення контролю такого виду задовольняються державні інтереси, що полягають в успішній реалізації державної фінансової політики, ефективному використанні фінансових ресурсів держави.

Особливу увагу хочемо звернути на той факт, що в нормативно-правових актах (Закон України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні») закріплено тільки поняття «орган державного фінансового контролю в Україні» та головні завдання органу державного фінансового контролю, функції органу державного фінансового контролю, що дає змогу науковцям використовувати різні підходи до зазначених вище визначень [6].

За своєю економічною суттю фінансовий контроль – це функція управління, яка включає сукупність спостережень, перевірок за діяльністю об'єкта управління з метою оцінки обґрунтованості й ефективності прийняття рішень і результатів їх виконання. Взагалі

фінансовий контроль – явище універсальне. Його універсальність полягає в тому, що він застосовується в різних сферах суспільного життя: в науковій, політичній, соціальній, економічній тощо. Суть фінансового контролю розкривається через взаємозв'язок сфер застосування й функціонування фінансів. Застосовується фінансовий контроль там і тоді, де функціонують фінанси. Фінанси, своєю чергою, – це сукупність форм і методів формування, розподілу й використання централізованих і децентралізованих грошових фондів із метою виконання функцій і завдань держави, підприємств і населення із забезпечення умов розширеного відтворення, задоволення соціальних та інших потреб суспільства [7, с. 402].

Ефективність роботи органів виконавчої влади і місцевого самоврядування в державі значною мірою залежить від здійснення контролю за виконанням законів, рішень, розпоряджень, від належної організації їх виконання. Системний і всеосяжний контроль сприяє забезпеченню наукової обґрунтованості рішень, розпоряджень та інших нормативних документів, своєчасної їх реалізації. Він є необхідною умовою виявлення та усунення недоліків у діяльності об'єктів управління та причин, що їх породжують. Контроль дисциплінує працівників апарату управління, дає змогу об'єктивно оцінювати рівень їхньої компетентності і відповідності, сприяє поширенню позитивної практики роботи [3, с. 5].

У загальному розумінні метою здійснення фінансового контролю є відсутність фінансових та інших порушень у системі управління. Логічно, щоб процес контролю здійснювався на всіх стадіях діяльності на постійній основі, ще до проведення оплати та відображення операцій у звітності, тобто проводився системно і безперервно. На це і спрямовані всі системи фінансового контролю європейських країн [8, с. 45].

Уряди всіх країн світу постійно стикаються з проблемами неефективного використання різних ресурсів – людських, фінансових, матеріальних, брак необхідної для прийняття управлінських рішень інформації в умовах навмисного і ненавмисного викривлення звітності, а також випадків прямого шахрайства з боку посадових осіб і персоналу.

В основі побудови системи фінансового контролю кожної держави закладені принципи, які визначають сутність усієї системи державного фінансового контролю, фінансового законодавства.

Огляд наукової літератури з питань контролю дає змогу стверджувати, що нині повністю не розкрито механізм використання принципів організації та здійснення державного фінансового контролю. Між тим вони є методологічною основою для проведення контрольних заходів на всіх рівнях управління економікою.

Однією з основних умов ефективності організації фінансового контролю є дотримання принципів, що охоплюють контрольні процедури загалом. Можна погодитися з Н.Г. Виговською в тому, що «принципи контролю – одне з фундаментальних понять, які характеризують таке складне явище, як

контроль. Проблема принципів контролю в теоретичному, методологічному та практичному аспектах поки недостатньо розроблена» [9; 10]. Фінансовий контроль, будучи різновидом державного контролю загалом і однією з функцій управління, базується на загальних принципах державного управління.

Нині найбільш точним було б визначити принципи державного фінансового контролю як основоположні, вихідні початку, що лежать в основі формування, функціонування та вдосконалення системи фінансового контролю, що втілюють економічні, соціальні та інші закономірності сфери фінансового контролю і водночас визначають суворі вимоги, згідно з якими формуються і функціонують органи державного фінансового контролю.

Науковці поділяють принципи фінансового контролю на методологічні принципи, принципи організації та здійснення. До методологічних принципів, на думку О.Ю. Большакової та Г.О. Кравченко, належать: демократизм, гуманізм, пріоритет прав людини та громадянина, незалежність, законність, об'єктивність, гласність, систематичність, професіоналізм і конфіденційність [11, с. 44]. Принципами організації М.М. Мартиненко вважає результативність, адресність, своєчасність, гнучкість та економічність [12, с. 258]. В.В. Бурцев – законність, незалежність, збалансованість, системність [13, с. 100].

До принципів здійснення фінансового контролю Е. Грачева та Л. Хорина зараховують законність, об'єктивність, невідворотність покарання осіб, що здійснили фінансові порушення, та притягнення до відповідальності [14, с. 100].

На наш погляд, принципи державного фінансового контролю, перш за все, мають визначатися принципами державного управління. Незалежно від того, які органи здійснюють контрольну функцію та в якому обсязі, контрольна діяльність має базуватися на єдиних принципах і в її основу покладається завдання підвищення ефективності управління. Фінансовий контроль, що здійснюють державні органи загальної компетенції, має більш загальний характер, тому іноді необхідні контакти та взаємодія зі спеціальними функціональними контролюючими органами. Для цього встановлюються певні організаційні зв'язки, здійснюються координаційні заходи для практичного узгодження дій із метою підвищення дієвості контролю. Функції контролю базуються як на загальних принципах управління, так і властивих їм принципах.

До загальних належать принципи підпорядкованості державного управління верховенству прав і свобод людини; законності; ієрархічності, тобто підпорядкованість нижчого органу виконавчої влади вищому. З урахуванням завдань, що стоять перед державним фінансовим контролем, можна виділити такі основні власні принципи контролю: об'єктивність, дієвість, гласність, систематичність, регулярність.

Враховуючи глобальний та всеохоплюючий характер фінансів, процеси їх подальшої трансформації у зовнішньоторговельні відносини, міжнародна спільнота заснувала Міжнародну організацію вищих

органів фінансового контролю (INTOSAI), одним із завдань якої було виробити загальні принципи фінансового контролю, рекомендовані для застосування у практичній діяльності відповідних органів, і закріпити їх у національних законодавствах країн, що входять до цієї організації. У листопаді 1990 р. у Мадриді за участю представників вищих контрольних органів 32 європейських держав було засновано організацію вищих контрольних органів (EUROSAI). Створення в Європі компетентної організації відкривало для всіх країн широкі можливості у сфері вдосконалення фінансово-бюджетного контролю [15, с. 41].

Серед основних принципів фінансового контролю, зафіксованих у Лімській декларації, були передбачені: незалежність фінансового контролю як невід'ємного атрибуту демократії й обов'язкового елемента управління фінансовими ресурсами; законодавче закріплення незалежності органів фінансового контролю; визначення необхідності здійснення попереднього контролю й контролю за фактичними результатами; наявність внутрішнього та зовнішнього контролю як обов'язкової умови існування фінансового контролю; гласність і відкритість контролюючих органів з обов'язковою вимогою додержання комерційної та іншої таємниці, що захищається законом [16, с. 46].

Побудова системи державного фінансового контролю з позицій системності передбачає застосування організаційно-функціонального підходу. У такому разі підходи до організації державного фінансового контролю варто розглядати з позицій таких організаційних принципів: якості державного фінансового контролю, сконцентрованості дій, комплексності, визначення провідної ланки, поетапності розвитку, системності в організації діяльності органів державного фінансового контролю, організаційної динамічності, завершеності контрольних заходів,

Принцип якості державного фінансового контролю як постійного і завжди орієнтованого на результат інструмента контрольно-ревізійної роботи полягає в забезпеченні результативності та дієвості проведення контрольних заходів.

Реалізація принципу сконцентрованості дій передбачає зосередження діяльності кожного контролюючого органу в єдиній системі на досягненні загальної мети. Принцип комплексності дій сприяє підвищенню дієвості системи державного фінансового контролю. Оскільки відповідно до цього принципу раціональний спосіб побудови ефективної системи державного фінансового контролю полягає у визначенні таких організаційних дій, які необхідно здійснити у першу чергу, і відсторонення тих, які можуть бути реалізовані в другу, третю чергу тощо [17, с. 69].

Принцип системності передбачає охоплення державним фінансовим контролем усієї системи формування і витрачання державних коштів, проведення ДФК по всій території держави відповідно до єдиних вимог, а також входження всіх державних фінансових органів в єдиний інформаційний простір.

Важливе місце серед організаційних принципів займають принципи поетапного розвитку, органі-

заційної динамічності, завершеності контрольного заходу, оскільки їхня реалізація надає змогу поступово удосконалювати організаційну структуру державного фінансового контролю.

Принцип завершеності контрольного заходу полягає в тому, щоб проведені контрольні заходи виключали можливість повторних перевірок, фактів дублювання. На нашу думку, необхідно однозначно визначити, після якого контрольного заходу об'єкт вважається перевіреним, чи є необхідність проводити додаткові заходи, чи є змога в нормативному порядку посилаючись на результати попереднього контролю. Необхідно також вирішити, чи є результати контролю достатньою підставою для притягнення до кримінальної відповідальності. Варто зауважити, що для вирішення цього питання необхідно розробити нормативні акти, які регулюють періодичність і завершеність контрольного заходу, можливі терміни встановлення «без перевірконого періоду», коли контролюючі органи не будуть проводити додатковий контроль у будь-якій формі.

Підвищення якості державного фінансового контролю є одним із актуальних завдань для побудови дієвої системи державного фінансового контролю. Воно має досягатися, перш за все, на основі забезпечення високої якості контрольно-ревізійної діяльності кожного контролюючого органу, яка впливає на підвищення відповідальності й ефективності діяльності державних органів і установ, що перевіряються [18, с. 67].

З огляду на сучасні принципіальні тенденції здійснення державного фінансового контролю на державному та місцевому рівнях важливим є закріплення на законодавчому рівні зазначених принципів.

Отже, здійснивши вищевикладене дослідження, вивчивши сучасні тенденції здійснення державного фінансового контролю на державному та місцевому рівнях, визначаємо, що більша кількість принципів, про які йдеться у статті, на практиці ігноруються, призводячи до недоліків цієї системи. Всі недоліки можна об'єднати в три основних групи: недоліки правового характеру, недоліки організаційного характеру, недоліки методологічного характеру.

Правові недоліки полягають у відсутності єдиного нормативно-правового акта (Закону України) про державний фінансовий контроль, в якому би було визначено:

- сутність, мету, завдання та функції державного фінансового контролю;
- предмет та об'єкти державного фінансового контролю;
- принципи та вимоги до проведення державного фінансового контролю;
- види, методи, та форми проведення державного фінансового контролю;
- суб'єктів державного фінансового контролю, їх функції, завдання, розмежування повноважень і відповідальності між ними;
- порядок взаємодії суб'єктів контролю між собою та правоохоронними органами.

Отже, враховуючи все вищевикладене, вважаємо, що для удосконалення державного фінансового контролю, підвищення його рівня ефективності варто розробити єдину концепцію організації державного фінансового контролю, в якій було би закріплено принципи, форми і методи контрольно-ревізійної діяльності і перелік суб'єктів державного фінансового контролю, їхні функції, завдання, розмежування повноважень і відповідальності між ними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Овсянников Л.Н. Ключевые проблемы формирования системы Государственного финансового контроля. *Финансовый журнал*. 2016. № 1. С. 15.
2. Шевчук О.А. Правове забезпечення державного фінансового контролю. URL: <http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/866/1/%>.
3. Гуцаленко Л.В., Дерій В.А., Коцупатий М.М. Державний фінансовий контроль. 2- вид., Навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 424 с.
4. Германчук П.К., Стефанік І.Б., Рубан Н.І., Александров В.Т., Назарчук О.І. Державний фінансовий контроль: ревізія та аудит. Київ : НВП «АВТ», 2014. 424 с.
5. Большакова О.Ю. Методологічні принципи фінансового контролю: принцип незалежності. *Фінансовий контроль*. 2014. № 2 (19). С. 448.
6. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України № 2939-XII від 26 січня 1993 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2939-12>
7. Василько О.Д. Теорія фінансів : Підручник. Київ : НІОС. 2000. 416с.
8. Андрійко О.Ф. Державний контроль: організаційно-правові засади. Київ : Наукова думка, 2004. 300 с.
9. Виговська Н.Г. Розвиток системи фінансового контролю в Україні : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит». Київ, 2015. 32 с.
10. Мартиненко М.М. Основи менеджменту : підручник. Київ : Каравела, 2005. С. 247–248.
11. Большакова О.Ю. Методологічні принципи фінансового контролю: принцип незалежності / О.Ю. Большакова, Г.О. Кравченко. *Фінансовий контроль*. 2004. № 2(19). С. 44–48.
12. Мартиненко М.М. Основи менеджменту : підручник. Київ : Каравела, 2005. С. 247–248.
13. Бурцев В.В. Организация государственного финансового контроля в Российской Федерации: Теория и практика. Москва : ИТК «Дашков и К», 2002. С. 100–110.
14. Грачева Е.Ю. Государственный финансовый контроль / Е.Ю. Грачева, Л.Я. Хорина. Москва : ТК Велби: проспект, Б.г. С. 100.
15. Волчихин В.Г. Европейская организация высших контрольных органов. *Контролинг*. 1991. № 4. С. 41–45.
16. Лімська декларація керівних принципів контролю : Декларація, Міжнародний документ від 01.01.1977 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/604_001
17. Фінансове право : підручник / відп. ред. О.П. Гетманець. Харків : Еспада, 2008. 416 с.
18. Фінансове право : підручник / відп. ред. О.П. Гетманець. Харків : Еспада, 2008. 416 с.